

Jongeren, geen probleem in Niemandland?!

Toerisme versus Jeugdzorg

Door :

Aletta Nomen
PV 5 Duurzaam Toerisme en Recreatie
Studentnummer 320130

Mei 2007

In opdracht van :

Dhr. Peter Spruijt
Nemo, vereniging van vrije wandelaars
Westerpark 2
1013 RR Amsterdam

Onder begeleiding van :

Mevr. M. Mehrian Isfahani
Hogeschool INHOLLAND Delft
Kalfjeslaan 2
2623 AA Delft

Versie 1

Voorwoord

Geachte lezer,

Voor u ligt het rapport ‘jongeren, geen probleem in niemandland’, dat is geschreven naar aanleiding van mijn afstudeeronderzoek bij de vereniging Nemo te Amsterdam. Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het afstuderen, in het laatste jaar van de studie Plattelandsvernieuwing aan Hogeschool INHOLLAND Delft. Tijdens dit onderzoek is er individueel en zelfstandig gewerkt aan een opdracht op HBO-niveau, gerelateerd aan het werkveld passend bij deze studie.

De opdracht die is uitgevoerd is tot stand gekomen vanuit de behoeften van de vereniging Nemo aan een breder, toeristisch aanbod en vanuit mijn persoonlijke interesses. Het was erg interessant om me naast het (duurzaam) toerisme ook te verdiepen in andere thema's en onderwerpen, zoals jeugdzorg.

De vereniging Nemo is niet het type organisatie waarbij ik mijzelf na mijn afstuderen terecht zie komen, maar als afstudeerplek was het een prettige organisatie. Er was ruimte voor eigen initiatief en de kleinschaligheid van de organisatie zorgde voor een persoonlijke sfeer.

Dit rapport is opgesteld voor de vereniging Nemo te Amsterdam, studenten en docenten van Hogeschool INHOLLAND Delft en tot slot voor iedereen die is geïnteresseerd in het onderzoek en de resultaten hiervan, beschreven in dit rapport.

Middels dit voorwoord zou ik graag een aantal mensen willen bedanken. In de eerste plaats mijn stagebieder Peter Spruijt en zijn partner Mathilde Andriessen van de vereniging Nemo, voor de mogelijkheid die ik het gekregen bij hun vereniging af te studeren.

Ook zou ik Warner Riksen van Cardea Jeugdzorg willen bedanken voor de interviews, voor zijn tijd, hulp en voor zijn enthousiasme en ideeën.

Daarnaast ook mijn dank aan de heren Rens van Rens en Jan Smaling, respectievelijk van Rubicon Jeugdzorg en de Waarden Jeugdzorg, voor de hulp en informatie die ik van hen heb mogen ontvangen.

Tot slot, maar niet in de laatste plaats, zou ik in dit voorwoord mevr. Mehrian Isfahani, mijn begeleidster tijdens het afstuderen, willen bedanken voor haar hulp, advies en begeleiding.

Met vriendelijke groet,

Aletta Nomen.

Delft, mei 2007.

Samenvatting

De doelstelling van dit onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de vereniging Nemo te Amsterdam, luidt:

‘Het ontwikkelen van een programma-aanbod gericht op combinaties van toerisme, geestelijke gezondheid en jeugdzorg, in de gemeente Stara Kamienica in Polen.’

Om deze doelstelling uit te werken zijn een aantal factoren onderzocht, te weten de projecten die in de afgelopen jaren in Nemoland zijn uitgevoerd en er is meer informatie verzameld over de regio, de vereniging Nemo en Nemoland Polen. Vervolgens is er aan de hand van informatie vanaf het internet gezocht naar verschillende typen zorgvragers die in aanmerking zouden komen voor combinaties van toerisme en zorg. Dit waren onder andere verstandelijk en lichamelijk gehandicapten, ouderen, mensen met psychiatrische problemen en probleemjongeren. Aan hand hiervan is een analyse gemaakt van de doelgroepen die geschikt zijn voor combinaties van toerisme en zorg én in aanmerking komen voor arrangementen in Nemoland. Er is hierbij gekeken naar de mogelijkheden van de doelgroep tegenover de toegankelijkheid van- en faciliteiten in en rondom Nemoland.

Vervolgens is er een analyse gemaakt naar de bestaande mogelijkheden van Nemoland en mogelijke ideeën, gekoppeld aan de kansrijke doelgroepen. Op dit punt is besloten de opdracht kleinschaliger te houden en te kiezen voor één doelgroep om mee verder te gaan. Er is gekozen voor de doelgroep ‘probleemjongeren’ (cliënten van jeugdzorg) als meest kansrijke doelgroep, omdat deze doelgroep in aanmerking komt voor veel verschillende activiteiten vanuit de drie programma’s, zodat er ook afgestapt kon worden van het concept om drie verschillende programma’s te maken. In plaats daarvan is er gekozen om één programma-aanbod te maken, waarin activiteiten uit de drie programma’s gebundeld zijn. Daarnaast was er al een organisatie voor jeugdzorg, te weten Cardea jeugdzorg uit Leiden, die interesse toonde in een samenwerking met de vereniging Nemo. Na een aantal interviews met deze organisatie en mailings met andere Nederlandse organisaties voor jeugdzorg zijn de wensen en eisen vanuit deze doelgroep uiteengezet en aan de hand hiervan is het uiteindelijke programma-aanbod ontwikkeld. Dit programma-aanbod is gericht op de jongeren van Cardea, omdat zij de pilot zullen uitvoeren deze zomer.

Tijdens het ontwikkelen van deze pilot is gebleken dat Nemoland over een groot aantal mogelijkheden en factoren beschikt die aansluiten bij de wensen en eisen die vanuit de jeugdzorg gesteld worden aan een locatie. Het was een goede beslissing om de pilot kleinschalig te houden en het programma te richten op één bepaalde doelgroep, omdat er uit de pilot waarschijnlijk wel verbeterpunten naar voren zullen komen, die eerst aangepast zullen moeten worden voordat het programma grootschalig kan worden opgezet.

Belangrijke zaken die tijdens het onderzoek naar voren zijn gekomen zijn onder andere dat het aanbod bepaalde grensverleggende activiteiten bevat, waaruit de jongeren succesbelevingen kunnen halen. Contact met Poolse organisaties is ook een belangrijk aspect, omdat de jongeren op deze manier kennis maken met andere culturen en staat creativiteit vanuit de eigen beleving een centraal tijdens de reis.

Momenteel is de interesse vanuit andere organisaties voor jeugdzorg nog erg laag, maar met de juiste promotie, bij voorkeur door Cardea haar ervaringen in Nemoland bekendheid te laten geven in de jeugdzorgwereld, zullen meer organisaties geïnteresseerd raken in de mogelijkheden van Nemoland.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
2. Materiaal en methoden	10
2.1 Vooronderzoek	10
2.2 Verdieping	10
2.3 Specifiek	10
3. Achtergronden	12
3.1 Nemo	12
3.2 Nemoland	12
3.3 Duurzame ontwikkeling in Nemoland	13
4. Overzicht faciliteiten in Nemoland	14
4.1 Accommodaties	14
4.2 Voorzieningen	14
4.3 Activiteiten	14
5. Overzicht faciliteiten rondom Nemoland	15
5.1 Ligging	15
5.2 Bereikbaarheid	15
5.3 Voorzieningen	15
6. Typen zorgvragers	16
6.1 Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum	16
6.2 Lichamelijk gehandicapten	16
6.3 Zintuiglijk gehandicapten	16
6.4 Mensen met een psychiatrische problematiek	
6.4.1 <i>Burn-out</i>	17
6.4.2 <i>Depressies</i>	17
6.4.3 <i>Reïntegratie</i>	17
6.5 Mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt	17
6.6 Probleemjongeren, ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond	
6.6.1 <i>Probleemjeugd</i>	17
6.6.2 <i>Ex-verslaafden en –gedetineerden</i>	18
6.7 Ouderen	18
7. Geschikte doelgroepen: doelgroepen die in aanmerking komen voor arrangementen in Nemoland	19
7.1 Ongeschikt voor Nemoland	
7.1.1 <i>Lichamelijke gehandicapten</i>	19
7.1.2 <i>Zintuiglijk gehandicapten</i>	19
7.1.3 <i>Ouderen</i>	19

7.2	Geschied voor Nemoland	
7.2.1	<i>Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum</i>	19
7.2.2	<i>Mensen met een psychiatrische problematiek</i>	19
7.2.3	<i>Probleemjongeren, ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond</i>	19
7.2.4	<i>Mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt</i>	20
8.	Programma's en doelgroepen: welke doelgroep is geschikt voor welk programma?	21
8.1	De doelgroepen	21
8.2	De programma's	21
8.3	Activiteiten bij de programma's	
8.3.1	<i>Educatief programma</i>	21
8.3.2	<i>Sport- en spelprogramma</i>	21
8.3.3	<i>Reïntegratieprogramma</i>	22
8.4	Programma's bij de doelgroepen	
8.4.1	<i>Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum</i>	22
8.4.2	<i>Probleemjongeren</i>	22
8.4.3	<i>Mensen met een psychiatrische problematiek, mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt, ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond</i>	22
9.	Cliënten van jeugdzorg: motivatie voor de keuze 'probleemjongeren' als specifieke doelgroep	24
9.1	Definitie	24
9.2	Cliënten van Cardea	25
10.	Wensen en eisen vanuit de jeugdzorg	26
10.1	Vervoer naar en van Nemoland	26
10.2	Faciliteiten	26
10.3	Programma en activiteiten	26
10.4	Jongeren	27
10.5	Afspraken	27
11.	Programma Cardea jeugdzorg Leiden	28
11.1	Wie	
11.1.1	<i>Initiatiefnemers</i>	28
11.1.2	<i>Afnemers</i>	28
11.1.3	<i>Samenwerking</i>	28
11.2	Wat	
11.2.1	<i>Verhalen en mythen</i>	29
11.2.2	<i>De mogelijkheden binnen Nemoland</i>	29
11.3	Waarom	
11.3.1	<i>Het doel</i>	29
11.3.2	<i>Waarom een verhalenprogramma?</i>	29
11.3.3	<i>Waarom is Nemoland geschikt voor cliënten van jeugdzorg?</i>	30

11.4 Waar	
11.4.1 <i>De locatie</i>	30
11.4.2 <i>Het terrein</i>	30
11.4.3 <i>Accommodaties en voorzieningen</i>	30
11.4.4 <i>Cardea</i>	31
11.5 Wanneer	
11.5.1 <i>Programma zomer '07</i>	31
11.5.2 <i>Pilot</i>	31
11.5.3 <i>Cardea</i>	32
11.5.4 <i>Afspraken</i>	32
11.6 Hoeveel	32
12. SWOT-analyse	33
12.1 Sterkten	33
12.2 Zwakten	33
12.3 Kansen	34
12.4 Bedreigingen	34
13. Discussie en conclusies	36
14. Aanbevelingen	38
Referenties	40
Bijlagen	42

1. Inleiding

De opdracht die is uitgevoerd is een multidisciplinaire, zelfstandige opdracht op het gebied van duurzame ontwikkeling, toerisme en jeugdzorg en uitgevoerd naar aanleiding van het afstuderen in het laatste studiejaar. De opdrachtgever tijdens dit afstuderen is de vereniging Nemo, te Amsterdam.

De vereniging Nemo is van oorsprong een alternatieve wandelvereniging, maar houdt zich ook bezig met projecten die duurzaam toerisme koppelen aan regionale ontwikkeling. Wandelen is hierbij de verbindende factor.

In 1998 heeft de vereniging Nemo een gebied aangekocht in het zuidwesten van Polen, om ook hier projecten voor duurzame ontwikkeling op te zetten. In dit gebied, genaamd Nemoland, is een bezoekerscentrum gerealiseerd en worden al een aantal jaren projecten uitgevoerd die bijdragen aan de versterking van de lokale economie en het behoud van het landschap. Omdat Nemoland streeft naar seizoensverbreding en daarnaast wil uitgroeien tot een cultuur- en educatiecentrum, is het idee ontstaan om een nieuw programma-aanbod te ontwikkelen, zoals bijvoorbeeld een aanbod van educatieve arrangementen, zorgarrangementen en agrotourisme. Ik heb het onderdeel 'zorgarrangementen' uitgewerkt; een programma-aanbod voor 2007, waarin toerisme en een onderdeel van de zorgsector (in dit geval jeugdzorg) met elkaar zijn gecombineerd.

De titel van het rapport 'jongeren, geen probleem in niemandland; toerisme versus jeugdzorg' heeft betrekking op het nieuwe programma-aanbod voor Nemoland, dat is opgezet voor cliënten van jeugdzorg.

In de eerste instantie was de opdracht gericht op een bredere doelgroep, te weten de gehele doelgroep 'mensen met geestelijke (gezondheids-)problemen', zoals verstandelijk gehandicapten, cliënten van jeugdzorg, ex-verslaafden en mensen met andere psychologische problemen. Een drietal programma's zou worden uitgewerkt: een educatief programma, een sport- en spelprogramma en een reïntegratieprogramma, ieder met andere activiteiten die aan zouden sluiten bij de betreffende doelgroepen.

De hoofddoelstelling luidde daarom ook:

'het ontwikkelen en uitvoeren van een programma-aanbod gericht op combinaties van toerisme en (geestelijke) gezondheid in de gemeente Stara Kamienica.'

Deze hoofddoelstelling werd ondersteund door de volgende subdoelstellingen:

- *Het evalueren van projecten die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd.*
- *Het verzamelen en bestuderen van achtergrondinformatie over de regio, de vereniging Nemo, Nemoland Polen etc.*
- *Het doel van zorgtoerisme helder formuleren.*
- *Uiteenzetten van verschillende doelgroepen die in aanmerking komen voor zorgtoerisme.*
- *Het maken van een analyse naar de bestaande mogelijkheden en producten op het gebied van toerisme en zorg.*
- *Het bepalen van de meest kansrijke doelgroep(en) voor het pilotgebied in Polen.*

Tijdens het uiteenzetten van de verschillende doelgroepen is besloten de opdracht af te bakenen en verder te gaan met één doelgroeytype, te weten de doelgroep 'cliënten van jeugdzorg', oftewel 'probleemjongeren'. De reden hiervoor was dat er een organisatie voor

jeugdzorg uit Leiden, te weten Cardea Jeugdzorg, geïnteresseerd was in een samenwerking met Nemo en graag aankomende zomer met een groep jongeren naar Nemoland wilde afreizen. Vanuit Nemo is toen besloten de pilot eerst te richten op één doelgroep en aan de hand van de resultaten, die straks uit deze pilot naar voren komen, het programma aan te passen en uit te breiden zodat het ook toegankelijk is voor andere, afwijkende doelgroepen. Er is ook besloten af te stappen van het concept een drietal verschillende programma's aan te bieden, maar om juist één programma aan te bieden, met daarin een combinatie van activiteiten en meer gericht op de rijke historie (en de daarbij behorende mythen en legenden) van de streek.

De hoofddoelstelling is om deze reden aangepast tot:

'het ontwikkelen van een programma-aanbod gericht op combinaties van toerisme, geestelijke gezondheid en jeugdzorg, in de gemeente Stara Kamienica in Polen.'

Naar aanleiding hiervan zijn ook de subdoelstellingen voor een deel aangepast:

- *Het bestuderen van projecten die de afgelopen jaren in Nemoland zijn uitgevoerd en het verzamelen en bestuderen van achtergrondinformatie over de regio, de vereniging Nemo, Nemoland Polen etc.*
- *Uiteenzetten van verschillende typen zorgvragers; doelgroepen die in aanmerking komen voor combinaties van toerisme en zorg.*
- *Het analyseren van de doelgroepen die geschikt zijn voor arrangementen in Nemoland.*
- *Het uiteenzetten van de faciliteiten in en rondom Nemoland.*
- *Het maken van een analyse naar de bestaande mogelijkheden en mogelijke ideeën, gekoppeld aan de kansrijke doelgroepen.*
- *Het bepalen van de meest kansrijke doelgroep voor een pilot in Nemoland Polen.*
- *Het uiteenzetten van de wensen en eisen van deze doelgroep.*

De opdracht die is uitgevoerd is voornamelijk door middel van literatuuronderzoek, interviews en mailings uitgewerkt. Het doel van dit onderzoek was om uiteindelijk een programma-aanbod op tafel te hebben, met daarin het aanbod van Nemo tegenover de wensen en eisen vanuit de jeugdzorg.

Wanneer het programma daadwerkelijk wordt uitgevoerd, zonder wijziging is dat augustus 2007, ben ik niet meer een van de verantwoordelijke personen.

Het programma gaat dienen als een pilot-project. Dit houdt in dat tijdens de uitvoering bepaalde verbeterpunten naar voren zouden kunnen komen, die aanpassingen aan het programma met zich meebrengen. Deze aanpassingen vallen buiten mijn opdracht en zullen dienen als vervolgproject, bijvoorbeeld voor een volgende stagiair.

Een tweede vervolg op dit project zou een uitgebreider onderzoek kunnen zijn naar de wensen en eisen van de andere doelgroepen die geschikt zijn voor Nemoland en het peilen van de interesse van andere organisaties naar het programma-aanbod. Bijvoorbeeld organisaties die werken met verstandelijk gehandicapten of mensen met psychologische klachten.

Dit rapport bestaat uit de volgende onderdelen en is als volgt opgebouwd:

Allereerst zal de opzet van het onderzoek en de werkwijze worden beschreven, in het hoofdstuk 'materiaal en methoden'. Dan zal er wat achtergrondinformatie gegeven worden over de vereniging Nemo en Nemoland, waarna de faciliteiten (accommodaties, voorzieningen, mogelijkheden etc.) zowel in als rondom Nemoland aan bod komen.

Hierna zijn de verschillende typen zorgvragers uiteengezet, gevolgd door een analyse naar de doelgroepen die geschikt dan wel ongeschikt zouden zijn om gebruik te maken van een programma-aanbod in Nemoland. Vervolgens gaat het rapport verder met een omschrijving van de drie verschillende programma's en een overzicht van de doelgroepen, gelinkt aan een bepaald programma.

Hierna wordt er verder ingegaan op de doelgroep 'probleemjongeren' en overgestapt op één, algemeen programma-aanbod. Dan komen de wensen en eisen vanuit de jeugdzorg aan bod, gevolgd door het uiteindelijke (concept) programma-aanbod voor Cardea Jeugdzorg, de jeugdzorgorganisatie die heeft toegezegd samen te willen werken met de vereniging Nemo. Na dit programma-aanbod volgt nog een SWOT-analyse over Nemoland en de plannen van de vereniging Nemo in dit gebied, met tot slot de discussie, conclusie en de aanbevelingen die, onder andere, uit de SWOT-analyse naar voren komen.

Het rapport wordt afgesloten met het hoofdstuk 'referenties'; een lijst van aangehaalde literatuur en een overzicht van bijlagen. Verwijzingen naar de referenties zijn terug te vinden in de hoofdtekst, aan de hand van tussen haakjes staande cijfers, die het nummer van de desbetreffende bron weergeven.

2. Materialen en methoden

Een beschrijving van de opzet van het onderzoek en de wijze waarop de opdracht is uitgevoerd.

2.1 Vooronderzoek

Allereerst was het van belang meer te weten te komen over de vereniging Nemo, hoe de vereniging te werk gaat en welke projecten er in voorgaande jaren zijn uitgevoerd in Nemoland, het gebied in Polen. Ik heb een aantal nummers van 'de vrije wandelaar', het verenigingsmagazine van Nemo, meegekregen en een aantal rapporten gedownload die op de sites van de vereniging Nemo staan (13,14, 15). Op deze manier heb ik achtergrondinformatie over Nemo en Nemoland verzameld, informatie over de faciliteiten in en rond het gebied en meer inzicht gekregen in het resultaat van voorgaande projecten.

2.2 Verdieping

Via de zoekmachine 'google' ben ik gaan zoeken naar verschillende typen zorgvragers, mensen die in aanmerking komen voor combinaties van zorg en toerisme. Dit waren zeer diverse sites, variërend van sites over zorgboerderijen tot bijvoorbeeld digitale krantenknipsels over reizen met gehandicapten. Op deze manier heb ik het onderdeel 'typen zorgvragers' uitgewerkt. De informatie van deze sites gekoppeld aan de informatie van de vereniging Nemo over Nemoland, maakte duidelijk welke doelgroepen wel en niet geschikt waren voor een programma-aanbod in Nemoland.

De programma's zijn ingevuld aan hand van de bestaande mogelijke activiteiten in Nemoland en na een aantal telefonische interviews en mailings met verschillende instanties. Ook hiervoor ben ik via google gaan zoeken naar instanties die werken met de doelgroepen die als 'geschikt voor Nemoland' waren geselecteerd, onder andere Emergis (verslavingszorg en geestelijke gezondheidszorg), organisaties voor jeugdzorg, reïntegratiebureaus en instellingen voor verstandelijk gehandicapten, zoals 'de Compaan' en LKNG. Er is uitgelegd waar ik als stagiaire bij de vereniging Nemo mee bezig ben, wat de bedoeling is van het nieuwe programma en er is gevraagd wat de specifieke wensen en eisen, op het gebied van accommodaties, activiteiten etc., van de desbetreffende doelgroep zijn. Deze ondervragingen waren van kleine omvang.

2.3 Specifiek

Nadat was besloten verder te gaan met één doelgroep en één algemeen programma, heb ik contact opgenomen met Warner Riksen van Cardea Jeugdzorg, de organisatie voor jeugdzorg uit Leiden die interesse toonde in een samenwerking met Nemo. Er heeft een interview plaatsgevonden, waarin ik voornamelijk gevraagd heb naar zijn ervaringen op het gebied van reizen met (probleem-)jongeren, het (therapeutische) effect daarvan, waarom Nemoland voor Cardea een aantrekkelijk gebied is en uiteraard wat vanuit de jeugdzorg nou specifieke wensen en eisen zijn die gesteld worden aan een programma-aanbod.

In een later stadium van de opdracht heb ik nogmaals een interview afgenomen, ditmaal een concreter interview naar de ideeën en verwachten van Cardea over onder andere het vervoer van en naar Nemoland, de financiën, de faciliteiten, accommodaties, het programma en de activiteiten, over de grootte en begeleiding van de groep en het aantal dagen dat Cardea met haar jongeren in Nemoland wil verblijven. De vragen gesteld tijdens dit interview zijn terug te

vinden in bijlage IV. Aan de hand van de uitkomsten van dit interview is het uiteindelijke programma-aanbod voor Cardea Jeugdzorg afgerond.

De SWOT-analyse is ontstaan uit eigen ervaringen, zelfstudie en de informatie die gedurende het onderzoek naar voren is gekomen.

3. Achtergronden

3.1 Nemo

De vereniging Nemo is opgericht in 1988, als vereniging die opkomt voor de belangen van de wandelaar. In 1991 heeft de vereniging de werkstichting Stichting Nemo opgericht, die het beleid van de vereniging uitvoert en de middelen van de vereniging, zoals het kantoor, de bussen, publicaties en personeel, beheert.

De naam Nemo is Latijn voor 'niemand'. Er is gekozen voor deze naam, omdat de wandelaar zich vaak 'niemand' voelt in het land van hekken en prikkeldraad en wanneer hij opgaat in het landschap om hem heen. 'Wandel en wees niemand', is het motto van de vereniging.

De vereniging Nemo houdt zich bezig met de belangen van de wandelaar en het behoud en de toegankelijkheid van wandelpaden. Wanneer een wandelpad ontoegankelijk is gemaakt door een verbodsbordje met daarop 'niemand mag dit pad betreden', voelt Nemo zich aangesproken dit pad juist wel te betreden. (13, 14, 15)

De vereniging Nemo is werkzaam vanuit twee verschillende kantoren in Amsterdam, te weten het kantoor in het Westerpark; het centrum van de verenigingsactiviteiten, waar ook wandelroutes en reisgidsen te krijgen zijn, en het kantoor aan de Oudeschans. Het kantoor aan de Oudeschans is het centrum van de werkstichtingen en de projecten.

Peter Spruijt en Mathilde Andriessen zijn de coördinatoren van de vereniging Nemo en daarnaast heeft Nemo nog twee vaste werknemers. De vereniging draait vooral op de hulp van vrijwilligers en stagiaires.

Naast de wandelingen organiseert Nemo ook andere activiteiten, zoals wandelweekends en -weken, zowel in Nederland als in het buitenland, thema-avonden in het wandelcafé in Amsterdam en Nemo doet aan belangenbehartiging. Daarnaast komt ieder half jaar 'de vrije wandelaar' uit, het tijdschrift voor leden van de vereniging Nemo, met daarin informatie over wandelingen en projecten waar Nemo op dat moment aan werkt. (10, 13)

3.2 Nemoland

Nemo is in Nederland al begonnen met projecten die duurzaam toerisme koppelen aan regionale ontwikkeling. Wandelen was hierbij altijd de verbindende factor. In 1998 is het initiatief genomen tot de uitvoering van een pilotproject in het buitenland. In het zuidwesten van Polen werd, dankzij de participatie van Nemo-leden en lokale bewoners, een stuk grond aangekocht van 32 ha. waarop dit project gerealiseerd kon worden. De basis van het project was het Nemo-centrum wat de toepasselijke naam 'Nemoland' kreeg. Nemoland is gesitueerd in Stara Kamienica, aan de voet van het Reuzengebergte en Izergebergte, op ongeveer 20 kilometer afstand van de stad Jelenia Góra (afbeelding 1). Er is een gastencentrum opgezet en door verschillende uitwisselingsprojecten is er draagvlak ontstaan bij de lokale bevolking. Groepen scouts uit Nederland hebben voetbruggen gebouwd en veel oude wandelpaden zijn door

(afbeelding 1: omgevingskaart Nemoland)

wandelaars hersteld.

Naast wandeltochten biedt Nemoland ook de mogelijkheid tot het volgen van educatieve programma's, excursies, werkvakanties voor vrijwilligers, uitwisselingsprogramma's voor studenten, workshops etc. Nemoland is geen openbare camping of hotel, maar een ledenactiviteit van de vereniging Nemo. (11, 13, 15)

3.3 Duurzame ontwikkeling in Nemoland

Het doel van Nemoland is bij te dragen aan duurzame ontwikkeling van de streek, door het bevorderen dorps-toerisme. Doelstellingen hierbij zijn het versterken van de lokale economie, draagvlak vinden voor de waardering en instandhouding van de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed. Voor het landgoed van het centrum is een gedetailleerd natuurbeheerplan gemaakt, om het natuurrijke, agrarische cultuurlandschap te herstellen. De boeren in de streek konden veelal niet genoeg inkomsten meer halen uit hun bedrijf en zijn uit het gebied weggetrokken. Hierdoor wordt de streek bedreigd door verwaarlozing, werkloosheid en verbossing. Nemo probeert, samen met Poolse en Nederlandse organisaties, dit proces te stoppen door het ontwikkelen van eco- en agrotourisme. (10, 12)

De projecten van Nemo zijn ook van belang om de plannen van de Poolse firma Pol Skal, die nu bijna twee jaar geleden midden in de gemeente Stara Kamienica 100 hectare land heeft aangekocht en in het gebied open mijnbouw wil exploiteren, tegen te gaan. Mijnbouw zou rampzalig zijn voor het gebied, iedere kans op duurzame ontwikkeling verspelen en het zou waarschijnlijk ook het einde betekenen van Nemoland. Het landschap van Stara Kamienica stond vroeger bekend als het 'Toscane van midden-Europa' en is een van de waardevolste cultuurlandschappen van midden Europa. Gelukkig hebben de dorpsbewoners deze plannen met hun inzet voor het behoud van het unieke landschap tot nu toe tegen weten te houden, want met de komst van mijnbouw zou er weinig over blijven dit unieke cultuurlandschap.

Het deel van Polen waarin Nemoland gesitueerd is kent een rijke historie, met veel verhalen, mythen en legenden die vertellen over de geschiedenis, het landschap en de mensen die er woonden, zoals de verhalen van de berggeest Rübzahl en de heks Aga. Nemo hecht veel waarde aan deze verhalen en brengt de mythen weer tot leven door de verhalen aan wandelingen te koppelen. Aankomende zomer zullen nog meer activiteiten plaatsvinden die gebaseerd zijn op verhalen, mythen en legenden uit de streek. (13) (Het verhaal van Rübzahl en de heks Aga: zie bijlage V)

4. Overzicht faciliteiten in Nemoland

4.1 Accommodaties

Op het gebied van accommodaties beschikt Nemoland over voldoende aantal mogelijkheden. Zo is er een guesthouse beschikbaar, waar gasten (Nemoleden en vrijwilligers) kunnen overnachten. In dit guesthouse kunnen gasten kiezen voor aparte kamers of een slaapzaal voor groepen.

Daarnaast heeft Nemoland een eigen kampeerterrein, met caravans en houten huisjes, waar gasten in de zomer gebruik van mogen maken. Het terrein biedt ook de mogelijkheid voor eigen accommodatie, zoals tenten en campers.

In Polen gelden op kampeergebied minder regels dan in Nederland. Het is daarom ook mogelijk om, in overleg met Nemo, op het terrein van een lokale boer te kamperen. (7)

4.2 Voorzieningen

De accommodaties en bijbehorende voorzieningen die Nemo aanbiedt in Nemoland zijn sober, er is niets luxueus te vinden in het gebied. De gasten komen ook niet voor de luxe, maar voor de rust en de prachtige natuur binnen en rondom Nemoland.

Het terrein is wel voorzien van alle noodzakelijke voorzieningen. Zo zijn er douches, wasbakken en drie (droge) toiletten aanwezig. Het gebied heeft een moestuin, boomgaard en er zijn vuurplaatsen. Er zijn mogelijkheden om zelf eten te koken in de groepskeuken, maar het is ook mogelijk (traditioneel) Pools te eten 'bij de burens'.

In de centrale groepsruimte is het mogelijk om spelletjes te spelen, te kaarten en er zijn verschillende leesboeken aanwezig.

In 1998 heeft de vereniging Nemo voor haar leden een informatie- en bezoekerscentrum geopend in Miedzylesie. Hier zijn een groot aantal wandelkaarten en –routes verkrijgbaar. Nemoland biedt een grote verscheidenheid aan wandelingen aan. Dit zijn dagtrips, maar ook meerdaagse wandeltochten, bijvoorbeeld van boerderij tot boerderij. (8, 10)

4.3 Activiteiten

Nemoland is een ideaal gebied om te wandelen en biedt daarom ook een breed scala aan wandeltochten aan. In het informatiecentrum zijn wandelroutes en kaarten verkrijgbaar en er is keuze uit tientallen dagwandelingen en meerdaagse wandelingen. Nemoland organiseert tochten naar onder andere het Reuzengebergte, kastelen, historische steden, natuurparken, kuuroorden etc. Het is mogelijk er zelf op uit te trekken, maar er zijn ook begeleide Nemo-wandelingen.

Naast wandelen biedt Nemoland ook andere activiteiten aan. Te denken valt aan workshops, paardrijden, kristal zoeken, taalcursussen en excursies onder leiding van Poolse (lokale) gidsen. Door de ligging in een overgangsgebied, tussen halfopen en verruigd cultuurlandschap en uitgestrekte natuurgebieden in de bergen, zijn activiteiten in de natuur volop mogelijk.

Het is ook mogelijk als vrijwilliger bij te dragen aan (renovatie en restauratie-) projecten binnen Nemoland en in samenwerking met lokale organisaties en scholen biedt Nemo ook educatieve programma's aan, onder andere gericht op de lokale geschiedenis, cultuur, geologie en de natuur.

Hoewel Nemoland wandelgebied bij uitstek is, biedt het gebied zoveel meer mogelijkheden. Het uitdagende en bergachtige landschap is erg geschikt om bijvoorbeeld te mountainbiken en te klimmen. Fietsen, klimmateriaal etc. worden echter niet aangeboden door Nemoland. (13)

5. Overzicht faciliteiten rondom Nemoland

5.1 Ligging

De gemeente Stara Kamienica, waarin Nemoland is gesitueerd, ligt op slechts 900 kilometer afstand van Amsterdam, in het zuidwesten van Polen, niet ver verwijderd van zowel de Duitse als Tsjechische grens.

(afbeelding 2)

De locatie van Nemoland is in principe gunstig voor het aantrekken van toeristen, ook buiten het hoogseizoen. Zo is het gebied centraal gelegen tussen grote en aantrekkelijke steden als Wrocław, Dresden en Praag en ligt Nemoland niet ver af van de Duitse hoofdstad Berlijn. Daarnaast ligt Nemoland dichtbij de monumentale stad Jelenia Góra en het wintersportcentrum Szklarska Poreba. (3, 15)

(afbeelding 2: ligging Nemoland)

5.2 Bereikbaarheid

Nemoland is zowel met de auto als met de bus en trein goed bereikbaar. Vanuit Nederland gaan er vaak lijndiensten naar Legnica en vanuit daar rijden bussen naar Jelenia Góra. Vanuit Jelenia Góra is het nog zo'n 20 kilometer naar Chromiec, het plaatsje naast het gehucht Miedzylesie waarin Nemoland zich bevindt. Chromiec is te bereiken met een bus, die vijf keer per dag rijdt, op werkdagen. Vanuit Chromiec bevindt Nemoland zich op loopafstand. Per trein is Nemoland in één dag aan te reizen. Het is mogelijk vanuit Nederland via Berlijn en Dresden naar Görlitz te reizen en daarvandaan de bus te nemen naar Stara Kamienica. Nemo biedt ook transport aan naar Polen, inclusief chauffeur. Nemoland heeft een klein busje ter beschikking, geschikt voor een maximaal aantal van acht personen. Bij grotere groepen is het mogelijk dat Nemoland een grotere bus inhuurt. (10)

5.3 Voorzieningen

In Stara Kamienica is een eerste hulppost aanwezig, zo'n vier kilometer buiten Nemoland. Er is een dokter aanwezig die de gasten van Nemoland behandelt. Bij ernstige ongelukken of situaties worden de gasten naar het ziekenhuis gebracht. Deze bevindt zich ongeveer twintig kilometer verderop, in Jelenia Góra. Er is een goedwerkend ambulancesysteem aanwezig vanuit dit ziekenhuis. Een apotheek is dichtbij te vinden.

In Jelenia Góra zijn ook andere specialisten, zoals tandartsen, aanwezig. Ook bevindt zich hier het kuuroord Swieradów Zdrój en een van de populairste spa's in Polen, namelijk het Cieplice Spa Resort. Naast schoonheids- en relaxbehandelingen worden hier ook velen lichamelijke klachten behandeld, zoals reumatische en neurologische problemen.

In Stara Kamienica is geen politie, maar er is wel een politiepost aanwezig in Jelenia Góra. Hoewel Nemo geen speciale contacten onderhoudt met deze politiepost, bieden ze wel hulp bij mogelijke problemen in Nemoland. Nemoland onderhoudt wel contact met de lokale burgemeester en de eerste hulppost. Ook werkt Nemoland samen met plaatselijke scholen, zoals het Kolegium Karkonoskie, de hogeschool van Jelenia Góra en een aantal universiteiten. In Jelenia Góra zijn een aantal hotels aanwezig, variërend van één tot drie sterren. (3, 7, 13, 35)

In Stara Kamienica is een sportclub gevestigd; LZS Stara Kamienica. Deze sportclub is de enige officiële sportvereniging in de gemeente. In 2005 werd het plan opgevat om de club uit te breiden en ook 's winters sportevenementen te organiseren. Er is veel animo voor de sportactiviteiten, alleen stuit de vereniging vaak op een gebrek aan financiële middelen. (10)

6. Typen zorgvragers

Globaal zijn er een aantal verschillende doelgroepen te onderscheiden die in aanmerking zouden kunnen komen voor zorgarrangementen. In dit hoofdstuk staan de doelgroepen overzichtelijk en helder te geformuleerd en wordt er kort weer gegeven wat deze mensen nodig hebben en waar behoefte aan is. Op deze manier wordt vrij snel een beeld gecreëerd welke doelgroepen wel of niet geschikt zouden zijn voor Nemoland. Dit zal in een volgend hoofdstuk uitgebreider aan bod komen.

6.1 Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum

Mensen met een verstandelijke beperking; te denken aan bijvoorbeeld mensen met het syndroom van Down. Bij deze mensen is er vaak sprake van een gebrek aan integratievermogen en overgevoeligheid voor veranderingen. Het is dus van belang dat deze mensen terecht komen in een stabiele leefomgeving met voldoende professionele begeleiding. In sommige gevallen gaat een ernstig verstandelijke handicap samen met een lichamelijke handicap, bijvoorbeeld ten gevolge van ernstig zuurstofgebrek tijdens de geboorte. Hierdoor kunnen bepaalde delen van de hersenen onherstelbaar beschadigd raken. Meer over lichamenlijk gehandicapten hieronder.

Hoewel verstandelijk gehandicapten veelal 'normaal' op vakantie kunnen gaan, moet er rekening gehouden moet worden met het geestelijk vermogen van de gehandicapten.

Mensen met een autistisch spectrum hebben veelal problemen met sociale interactie, sociale communicatie en vertonen vaak stereotiep gedrag. De ernst van deze aandoening verschilt per persoon.

(16, 17, 18, 31)

6.2 Lichamenlijk gehandicapten

Deze doelgroep is in feite erg breed. In het kort zouden we kunnen zeggen dat een lichamenlijk (of motorisch) gehandicapt persoon iemand is die door een probleem aan zijn of haar ledematen gehinderd wordt in zijn handelingen en bewegingen.

De groep lichamenlijk gehandicapten is op te splitsen in mensen met een fysische afwijking, zoals het missen van (delen van) een ledemaat en afwijkend aangelegde ledematen en mensen met functionele afwijkingen. Dit zijn mensen die door een aantasting van de zenuwen of de spieren belemmerd worden in hun dagelijkse doen en laten. Te denken valt hier aan mensen die een dwarslaesie hebben opgelopen, zenuwletsel ten gevolge van een ongeval of ziekte, spieraandoeningen zoals bij de ziekte van Duchenne en mensen met hersenbeschadiging. Zeker deze laatste categorie heeft veel hulp en begeleiding nodig, alleen al bij het uitvoeren van dagelijks terugkerende activiteiten, zoals aankleden, douchen en toiletbezoek. Om het functioneren voor deze mensen te vergemakkelijken is het van belang dat er in het (vakantie)huis o.a. aangepaste wc's en douches aanwezig zijn, dat er voldoende ruimte is voor een rolstoel en dat de omgeving hier toegankelijk voor is.

(19, 20, 31)

6.3 Zintuiglijk gehandicapten

Onder deze doelgroepen vallen mensen met een handicap aan een of meerdere zintuigen, bijvoorbeeld doven en blinden. Deze mensen zijn, met hulp van thuiszorg, veelal prima in staat zelfstandig te leven. Er is een groot aantal stichtingen die reizen organiseren voor mensen met een zintuiglijke beperking. Deze reizen worden georganiseerd onder voldoende professionele begeleiding, afhankelijk van de handicap. (21)

6.4 Mensen met een psychiatrische problematiek

Bij deze doelgroep valt te denken aan mensen die kampen met (ernstige dan wel langdurige) depressies of mensen met een burn-out. Psychische of sociale problemen kunnen allerlei oorzaken hebben; het wegvallen van een familielid, problemen op het werk, in het gezin, geldproblemen etc.

6.4.1 Burn-out

Een burn-out ontstaat door langdurige overbelasting op het werk; door langere duur van uitputting. Er is sprake van een te hoge werkdruk, te weinig tijd voor persoonlijke aandacht voor de klanten, het verloren gaan van de persoonlijke betekenis van het werk en onvoldoende ruimte om hier iets aan te doen. Zowel psychische/ sociale problemen als een burn-out komen ook vaak voort uit onzekerheid van de persoon.

6.4.2 Depressies

Depressies zijn er in verschillende gradaties. Hoe een depressie precies tot stand komt is niet helemaal duidelijk, maar men gaat er van uit dat veel verschillende spanningsbronnen een depressie kunnen oproepen bij mensen die gevoelig of kwetsbaar zijn voor deze ziekte. Ook erfelijke aanleg voor depressies speelt een rol. (32)

6.4.3 Reïntegratie

Reïntegratie van deze mensen kost vaak veel tijd, omdat ze door hun psychiatrische behandeling vaak een gebrek aan zelfvertrouwen hebben en afhankelijk zijn. Men mist veelal een bepaald doel in het leven en reïntegratie verloopt stapsgewijs. Voor mensen met bovenstaande problemen en/of stoornissen biedt een natuurlijke omgeving vaak een zekere rust. Bezig zijn met en in de natuur kan preventief werken voor mensen met een psychiatrische achtergrond en het bevordert de reïntegratie. (22, 23, 24)

6.5 Mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt

Eigenlijk is dit geen specifieke doelgroep, maar een ‘verzameling’ van doelgroepen zoals probleemjongeren, (ex-)verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond. Deze doelgroepen komen veelal in aanmerking voor reïntegratieprojecten; werk/begeleidingsplaatsen.

6.6 Probleemjongeren, ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond

Deze doelgroepen worden in één behandeld, omdat er erg veel overlap is tussen bovenstaande doelgroepen. Zo kunnen probleemjongeren ook verslaafd zijn en zijn ze veelal met politie en justitie in aanmerking gekomen. Omgekeerd is het goed denkbaar dat mensen met een verslaving of justitiële achtergrond een probleemjeugd hebben gehad. (30)

6.6.1 Probleemjeugd

Grof gezegd zijn probleemjongeren jongeren die zowel thuis als op school niet meer te hanteren zijn; jongeren die zich met regelmaat schuldig maken aan strafbare delicten, jongeren die kampen met psychische problemen of problemen hebben thuis. Ze hebben vaak met geweld te maken, zorgen voor overlast, hebben veel negatieve gevoelens, voelen zich eenzaam en onzeker. Veelal zijn het jongeren die zijn opgegroeid in een onstabiele omgeving, zoals bijvoorbeeld in armoede, in een gezin waar een of meerdere gezinsleden disfunctioneert of het ontbreken van beschermende factoren zoals een gezinsklimaat. In veel gevallen komen

deze jongeren in een jeugdinstelling terecht, om zo door middel van veel en intensieve persoonlijke begeleiding weer een reëel toekomstperspectief te realiseren. Steeds meer van deze instellingen werken met praktijkprogramma's, bijvoorbeeld door jongeren op zorgboerderijen te plaatsen. Ook werken in de natuur werkt therapeutisch op jongeren. Ze leren zichzelf nuttig te maken en ook nuttig te voelen. Door samen te werken met lotgenoten ontdekken ze dat ze er niet alleen voor staan en leren ze te praten over hun problemen. De jongeren staan wel onder een streng regime en er moet een duidelijke structuur aanwezig zijn in de dagelijkse gang van zaken. (25)

Een goed voorbeeld van deze aanpak toont het programma 'van etter tot engel'. In deze reality-soap, momenteel te zien iedere maandagavond op RTL5, verblijven zeven onhandelbare en ontspoorde tieners 35 dagen in een opvoedingskamp midden in Kenia. Het doel is hen te transformeren tot normale, handelbare kinderen.

6.6.2 Ex-verslaafden en -gedetineerden

Ook mensen die verslaafd zijn geweest (alcohol- en drugsverslaafden) of in de gevangenis hebben gezeten, hebben recht op hulp bij reïntegratie in de maatschappij. Goede begeleiding is nodig om terugval in verslaving en/of criminaliteit te voorkomen. Ook hierbij wordt tegenwoordig steeds meer gebruik gemaakt van praktijkprogramma's; programma's waarbij de betreffende personen door middel van zinvolle en nuttige buitenactiviteiten onder geschikte omstandigheden kunnen werken aan hun sociale reïntegratie. (26, 27, 29)

6.7 Ouderen

Met deze doelgroep wordt de groep ouderen bedoeld die niet meer zelfstandig (kunnen) wonen. Dit wil zeggen: ouderen in bejaardentehuizen of in de verzorging. Veelal komen mensen terecht in deze tehuizen na het wegvallen van de partner. Voor deze ouderen is het leven vaak eentonig en daarom bieden veel tehuizen regelmatig (dag)reisjes aan. Tijdens deze reizen is het wel van belang dat er rekening wordt gehouden met de lichamelijke conditie van de ouderen. Kan men nog zelfstandig naar het toilet of onder de douche? Hoeveel hulp heeft men nodig? Vooral bij een meerdaagse reis speelt dit een grote rol. Voor mensen die slecht ter been zijn of eventueel afhankelijk zijn van hun rolstoel, is het van belang dat het vakantiegebied goed begaanbaar is. (28)

7. Geschikte doelgroepen

Doelgroepen die in aanmerking komen voor arrangementen in Nemoland

In dit deel zullen de doelgroepen worden bepaald die geschikt lijken voor arrangementen in Nemoland. Hierbij is gekeken naar de capaciteiten en mogelijkheden van en met iedere doelgroep in combinatie met de mogelijkheden binnen Nemoland.

Allereerst zullen de ongeschikte doelgroepen kort worden behandeld, vervolgens de doelgroepen die wel in aanmerking zouden kunnen komen voor arrangementen in Nemoland.

7.1 Ongeschikt voor Nemoland

7.1.1 Lichamelijk gehandicapten

Hier is het meer de praktische kant die deze doelgroep ongeschikt maakt voor Nemoland. Deze doelgroep heeft veel hulp en begeleiding nodig en daarnaast is het noodzakelijk dat o.a. accommodaties zijn aangepast. Het meest praktisch zou zijn als men gewoon gebruik kan maken van de reeds aanwezige voorzieningen binnen Nemoland, zonder dat daarop aanpassingen noodzakelijk zijn. Dat is bij deze doelgroep vrijwel onmogelijk. Daarnaast wil Nemo zich ook niet persifleren als zijnde een zorginstelling. (19,20, 31)

7.1.2 Zintuiglijk gehandicapten

Deze doelgroep was in de eerste instantie een twijfelgeval, maar is uiteindelijk ongeschikt bevonden omdat er ook hierbij enige aanpassingen aan de accommodaties noodzakelijk zouden zijn. (21)

7.1.3 Ouderen

Ook de groep 'ouderen' valt buiten de geschikte doelgroepen, omdat ook hiervoor teveel aanpassingen gedaan moeten worden en veel verzorging nodig is. (28)

7.2 Geschikt voor Nemoland

7.2.1 Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum

Deze doelgroep is geschikt voor Nemoland. Nemoland heeft eerder al een groep verstandelijk gehandicapten mogen ontvangen en dit was destijds een groot succes. (16,17, 18)

7.2.2 Mensen met een psychiatrische problematiek

Voor deze groepen zou de natuur in Nemoland een therapeutische en rustgevende werking kunnen hebben; therapeutische sessies in de natuur, lange wandelingen, gesprekken met groepsleden. Al deze factoren kunnen bijdragen aan het reïntegratieproces. Voor mensen met een psychiatrische achtergrond kan bezig zijn in en met de natuur alleen al preventief werken. Aanpassingen aan accommodaties hoeven bij deze groepen niet te worden gedaan; er kan gebruik gemaakt worden van de bestaande voorzieningen. (23)

7.2.3 Probleemjongeren, ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond

Omdat een natuurlijke omgeving zeer therapeutisch kan werken op deze doelgroepen. Daarnaast is Nemoland een stabiele omgeving, waar veel rust te vinden is en weinig verleiding in de vorm van grote steden, geweld, drugs en alcohol. Door middel van inspannende activiteiten in de natuur kan deze mensen eigenwaarde en gevoel voor de natuur bijgebracht worden. Zowel therapeutisch als educatief dus.

Deze groepen zijn alleen geschikt voor Nemoland als ze daadwerkelijk gemotiveerd zijn om een van de aangeboden trajecten te volgen en wanneer de problematiek (verslaving, agressie etc.) onder controle is. (25, 36, 26, 27, 29)

7.2.4 Mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt

In veel gevallen is een achterstand op de arbeidsmarkt veroorzaakt door een van bovenstaande problemen; men heeft psychiatrische problemen gehad, zoals een depressie of burn-out, is verslaafd geweest, heeft in het verleden problemen gehad in de thuissituatie of is (meerdere malen) met justitie in aanmerking geweest. Om deze mensen weer te laten reïntegreren in de samenleving is het belangrijk dat ze hun gevoel van eigenwaarde weer terug vinden. Een programma volgen in een natuurlijke, stabiele omgeving kan hierbij van groot belang zijn en Nemoland is hier een zeer geschikt gebied voor. (22, 23, 24)

8. Programma's en doelgroepen

Welke doelgroep is geschikt voor welk programma?

8.1 De doelgroepen

- Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum.
- Probleemjongeren.
- Mensen met psychiatrische problemen.
- Mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt.
- Ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond.

8.2 De programma's

1. Een educatief programma.
2. Een sport- en spelprogramma.
3. Een reïntegratieprogramma.

8.3 Activiteiten bij de programma's

8.3.1 Educatief programma

Het educatieve programma is een programma wat voornamelijk leerzame activiteiten omvat. De leerzame activiteiten die geschikt zijn voor- en al plaats vinden in en rondom Nemoland zijn:

- Workshops, bijvoorbeeld glas-in-lood, keramiek, jam, boter en kaas maken, brood bakken, honing maken, muziek en theater.
- Bezoek aan een lokale school of universiteit.
- Educatieve programma's, in samenwerking met lokale organisaties, gericht op lokale geschiedenis, de natuur en het landschap, cultuur en geologie.
- Excursies naar oude steden, ruïnes, natuurgebieden onder leiding van een lokale gids.
- Een uitdagende bivak, waarbij samenwerking ("samen overleven") een centrale rol speelt. (10, 13)

8.3.2 Sport- en spelprogramma

Het sport- en spelprogramma is een zeer actief en uitdagend programma, waarbij veel inspanning en teamwork komt kijken. Het doel van dit programma is het stimuleren van groepsprocessen en samenwerking, het verleggen van grenzen en het creëren van teambuilding en vertrouwen. Sportieve activiteiten die mogelijk zijn en plaats kunnen vinden in en rondom Nemoland zijn:

- Een challengeparcours, met hindernissen zoals een touwbrug, tokkelbaan, touwslingers, door middel van het inzetten van eigen creativiteit, wat planken en touwen (bijvoorbeeld) een beek oversteken enz.
- Bergsport, zoals klimmen en abseilen.
- Een mountainbike-tocht.
- Een dropping, waarbij een kaart, een kompas en een voedselpakket meegegeven wordt (en eventueel een mobiele telefoon of walkie talkie).
- Speleologie; een tocht door grotten, waarbij door gangetjes en spleten gekropen moet worden en veel afdalen door middel van touwen en klimmen.
- Boogschieten.
- Vlotten bouwen.

- “Highland games”. Allemaal “primitieve” spellen, zoals touwtrekken, wedstrijden boomzagen, boogschieten, paalwerpen, etc. (2, 33)

8.3.3 Reïntegratieprogramma

Het reïntegratieprogramma draait voornamelijk om het opdoen van werkervaring, waarbij het werken in groepen, het creëren van vertrouwen en het (terug)verkrijgen van een dagritme centraal staan. Reïntegratie-activiteiten die mogelijk zijn in en rondom Nemoland zijn:

- Klussen, zoals schilderwerk, het vervangen van hekwerk, bouwen van voorzieningen voor de dieren etc.
- Werken in de natuur, zoals helpen bij het snoeien en herstellen van verruigd terrein.
- Het vrijmaken en herstellen van verwilderde voetpaden, het herstellen en opknappen van bruggen etc.
- Meewerken met de dagelijkse bezigheden op boerderijen in de omgeving van het Nemocentrum.
- Meehelpen bij bouwprojecten, zoals nieuwe sanitaire ruimten, werkplaatsen en ateliers.
- Werken voor de lokale gemeenschap, bijvoorbeeld het restaureren van monumenten, het opknappen van gemeenschapsruimten, het opbouwen van gemeenschappelijke ruimten etc.
- Praatgroepen; mensen groepsgewijs laten praten over hun leven, problemen, doelen en dromen. (10, 13, 15)

8.4 Programma's bij de doelgroepen

8.4.1 Verstandelijk gehandicapten en mensen met een autismespectrum

Deze doelgroep komt voornamelijk in aanmerking voor de activiteiten uit het sport- en spelprogramma, maar zouden ook een aantal onderdelen van het educatieve programma kunnen volgen. Een goed voorbeeld is het volgen van workshops, zoals de workshop broodbakken, muziek en theater.

8.4.2 Probleemjongeren

Voor deze doelgroep zijn meerdere mogelijkheden en is een combinatie van de drie programma's een goede optie. Het is belangrijk om jongeren zich bewust te laten worden van de natuur, de cultuur van een ander land etc. Om dit te bereiken zouden een aantal aspecten van het educatieve programma gebruikt kunnen worden, zoals het bezoeken van een lokale school of universiteit en eventueel om de jongeren hier een dagdeel op mee te laten draaien. Ook een uitdagende bivak is een goed onderdeel voor probleemjongeren. Door met elkaar te “overleven” wordt vertrouwen in anderen en in hun zelf gecreëerd. Een aspect wat bij probleemjeugd veelal ontbreekt.

Toch staat het sport- en spelprogramma bij deze doelgroep voorop. De activiteiten binnen dit programma zullen een uitdaging vormen voor de jongeren, waarbij ze zowel bewust als onbewust hun grenzen verleggen en door veel samen te werken een teambuilding creëren.

8.4.3 Mensen met een psychiatrische problematiek, mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt,

ex-verslaafden en mensen met een justitiële achtergrond

Voor deze drie doelgroepen is het voornaamste belang dat ze zich leren aanpassen aan werksituaties en het sociale leven. Door het reïntegratieprogramma te volgen kan een stap in de richting van resocialisatie gemaakt worden. Dit programma zou eventueel gecombineerd kunnen worden met aspecten uit het educatieve programma, zoals het volgen van een

Jongeren, geen probleem in Niemandland?!
Toerisme versus jeugdzorg

---

workshop of een excursie, wat kan bijdrage aan een stukje bewustwording. De nadruk ligt echter op het volgen van de activiteiten binnen het reïntegratieprogramma.

9. Cliënten van jeugdzorg

Motivatie voor de keuze ‘probleemjongeren’ als specifieke doelgroep

Zoals eerder vermeld is er in de eerste instantie gekozen voor het opstellen van een drietal programma's:

1. Een educatief programma, met daarin activiteiten als workshops in de natuur.
2. Een sport- en spelprogramma; een actief en uitdagend programma, waarbij veel inspanning en teamwork komt kijken.
3. Een reïntegratieprogramma, waarin alles draait om het opdoen van werkervaring, leren samenwerken en waarin structuur, werken in groepen en een dagritme centraal staan.

Deze programma's werden gelinkt aan de doelgroepen die als ‘geschikt voor Nemoland’ bevonden waren. Een aantal doelgroepen kwam in aanmerking voor één specifiek programma, andere doelgroepen voor een combinatie van de programma's.

Tijdens het uitwerken van de definitieve programma's en vanwege het feit dat het uiteindelijke resultaat een pilot-arrangement gaat worden, waarbij de doelgroepen ook daadwerkelijk naar Nemoland gaan, is gebleken dat het verstandiger was om de pilot kleinschalig te houden en één bepaalde doelgroep te kiezen om mee verder te gaan. Er is ook besloten af te stappen van het concept om drie verschillende programma's aan te bieden, maar één programma, waarin activiteiten uit de drie programma's gebundeld zijn. Als doelgroep is er gekozen voor de doelgroep ‘cliënten van jeugdzorg’, ook wel bekend als ‘probleemjongeren’. De keuze voor deze doelgroep was vrij voor de hand liggend, omdat het een van de meest kansrijke groepen is, omdat ze in aanmerking komen voor veel verschillende activiteiten, uit verschillende programmatypen en tot slot omdat er al een organisatie voor jeugdzorg bekend was die interesse toonde in een samenwerking met de vereniging Nemo en in een programma-aanbod voor Nemoland.

Als het programma met de probleemjongeren een succes blijkt te zijn, zal verder onderzoek gedaan worden, onder andere naar de interesse vanuit verschillende sectoren uit de zorg naar een programma en naar de mogelijkheid om het programma uit te breiden en toegankelijk te maken voor meerdere, verschillende doelgroepen.

9.1 Definitie

Er zijn velen termen te bedenken voor deze doelgroep, variërend van risicojongeren tot randgroepjongeren, maar in dit rapport houden we het op ‘probleemjongeren’ of op ‘cliënten van jeugdzorg’. Simpel gezegd zijn probleemjongeren, jongeren die kampen met een of meerdere problemen. Te denken valt aan problemen met relaties, huisvesting of inkomen. Het zijn veelal jongeren die weinig tot geen opleiding hebben en te maken hebben met ernstige gedrags- of verslavingsproblemen. Deze jongeren hebben problemen of achterstand op school of het werk, in het gezin en vertonen gedragsstoornissen. Ze zijn veelal depressief, eenzaam of vertonen probleemgedrag dat naar buiten komt en tot overlast voor andere leidt. Veel van deze jongeren komen regelmatig met drank, drugs, geweld en criminaliteit in aanmerking en hebben door het plegen van delicten met politie en justitie te maken gehad.

Dit gedrag wordt veelal veroorzaakt door een onstabiele achtergrond, zoals armoede, het disfunctioneren van één of meerdere gezinsleden en verveling, frustratie, agressie en uitzichtloosheid. Ook het ontbreken van beschermende factoren, zoals een warm

gezinsklimaat of een sociaal netwerk of scheiding van ouders kan soms een dusdanig grote invloed hebben op de jongere. (4, 36, 37)

9.2 Cliënten van Cardea

De groep cliënten van Cardea bestaat ook uit jongeren met heel diverse achtergronden: jongeren met een verslavingsprobleem, psychische stoornissen (ADHD of depressiviteit), jongeren die door bepaalde omstandigheden niet meer naar school gaan of niet meer naar school willen en jongeren die op straat leven.

Vaak wordt het 'naar jeugdzorg gaan' gezien als iets heel negatiefs, het is een bepaalde drempel die genomen moet worden. Door middel van reizen wordt het imago van jeugdzorg ook positiever.

10. Wensen en eisen vanuit de jeugdzorg

De informatie in dit hoofdstuk is voortgekomen uit mailings met organisaties voor jeugdzorg en een aantal interviews met dhr. Warner Riksen van Cardea Jeugdzorg, uit Leiden; de organisatie die deze zomer als eerste gebruik zal maken van het nieuwe programma-aanbod voor Nemoland. Het eerste interview is gehouden aan de hand van vragen naar de ervaringen van dhr. Riksen op het gebied van reizen met jongeren. Het tweede interview bevatte concretere vragen, waarvan de vragenlijst terug te vinden is in bijlage IV.

De wensen en eisen worden behandeld per onderwerp.

10.1 Vervoer naar en van Nemoland

Tijdens het reizen naar Nemoland is het belangrijk dat de afstand goed duidelijk wordt, dat de jongeren indrukken meekrijgen van de omgeving waar ze doorheen reizen en dat het avontuur, de reis, al begint zodra je instapt. Zo is per trein richting Nemoland reizen aantrekkelijk, omdat het naast goedkoop ook avontuurlijk is.

10.2 Faciliteiten

Qua voorzieningen mag het allemaal best wel sober zijn, als de belangrijkste basisbehoeften maar in de buurt zijn. In Nemoland is weinig luxe te vinden en dat is wat het ook zo aantrekkelijk maakt voor jongeren; het verlegt grenzen.

Cardea wil helemaal 'back to basic' door net buiten Nemoland een tentenkamp op te slaan op het terrein van een locale boer en gebruik te maken van natuurlijke middelen om te wassen en een toilet te bouwen en van een kampvuur om te koken.

10.3 Programma en activiteiten

Contact met Poolse organisaties, bij voorkeur jongerenorganisaties, is een belangrijk aspect voor de jongeren. Ze kunnen leren van elkaars cultuur, de verschillen en overeenkomsten, om zo een stukje bewustwording te creëren van andermans' leven. Taal hoeft niet altijd belangrijk te zijn, het gaat om het beeld dat wordt geschetst. Dat kan ook op een andere manier, bijvoorbeeld door gebaren, dingen uit te beelden of door middel van muziek. Muziek is een internationale manier van communiceren.

Wanneer er bijvoorbeeld aan theater gedaan wordt, is het belangrijk dat er uitgegaan wordt van de ervaringen van de jongeren; laat de jongeren dicht bij zichzelf blijven. Niet iedereen staat even graag op het podium, maar het is wel belangrijk dat iedereen aandeel heeft in het stuk, bijvoorbeeld door te helpen bij de productie, kleding, het licht etc.

Het is belangrijk dat jongeren de omgeving zien en de cultuur beleven, bijvoorbeeld door een flinke dagwandeling die wordt afgesloten met een maaltijd bij een locale familie of door een dag mee te werken op een plaatselijke boerderij.

Ook activiteiten zoals bijvoorbeeld abseilen, zijn goed voor de jongeren, omdat het hun grenzen verkent en weerlegt. Door grensweerleggende activiteiten te doen, raken de jongeren overtuigd van zichzelf en hun eigen kunnen. Het zorgt voor succesbelevingen, die erg waardevol kunnen zijn in het verdere dagelijks leven van de jongeren.

Er hoeft uiteindelijk niet een voorgekauwd programma te liggen, maar wel een globaal draaiboek, dat kan dienen als kapstok, maar wel ruimte biedt voor eigen initiatieven.

10.4 Jongeren

Zoals eerder is aangegeven is het belangrijk van de jongeren tijdens de reis hun grenzen verleggen en daarmee bepaalde succesbelevissen hebben. Het is belangrijk dat deze ervaringen worden meegenomen in het dagelijks leven van de jongeren, zodat de belevissen niet op de achtergrond raken en de jongeren terugvallen in hun oude patroon. Veelal hebben jongeren moeite om te praten over bepaalde ervaringen, daarom zouden ze bijvoorbeeld presentaties kunnen geven. Hiermee leren ze hun gedachten ordenen en gemakkelijker te praten over hun ervaringen, en worden de opgedane successen als het ware herleefd en de geleerde punten vastgehouden. Ook kan het ze helpen in het vervolg makkelijk over problemen te praten.

10.5 Afspraken

Op beheersmatig gebied is het belangrijk om goed na te gaan wat de risico's zijn, gezien het feit dat Nemoland uiteindelijk toch te maken krijgt met 'jongeren met een bepaald probleem'. Zo zijn er een aantal winkeltjes in en rondom Nemoland, maar het is niet de bedoeling dat de jongeren hier massaal wodka in kunnen slaan. Er moeten goede afspraken worden gemaakt om soortgelijke risico's te vermijden. Daarnaast moet er duidelijk geregeld en op papier gezet worden wie waarvoor aansprakelijk is; wanneer een groep jongeren tegelijk in Nemoland is met een groep 'gewone' gasten (leden van de vereniging Nemo) en er ontstaan problemen, wie lost deze op en wie is er aansprakelijk?

Een belangrijk punt is ook om vooraf goed te kijken naar de financiën en een goede inschatting te maken van de verwachte kosten en inkomsten.

11. Programma Cardea Jeugdzorg Leiden

Het uiteindelijke (pilot-) programma is opgesteld aan hand van informatie uit de voorgaande hoofdstukken. Dat wil zeggen: uit (literatuur)onderzoek naar de mogelijkheden en bestaande faciliteiten en mogelijkheden in Nemoland en uit interviews met dhr. Warner Riksen van Cardea jeugdzorg, de organisatie waarvoor dit programma is opgesteld. Er is tevens een versie gemaakt, waar alle aspecten met betrekking tot Cardea jeugdzorg uit gefilterd zijn; de versie die aangeboden kan gaan worden aan andere Nederlandse instanties voor jeugdzorg, en een Engelse vertaling hiervan. Deze zijn toegevoegd als bijlage II en III.

11.1 Wie

11.1.1 Initiatiefnemers

Het idee om een nieuw programma te ontwikkelen, dat geschikt is voor een bredere doelgroep (waaronder probleemjeugd), is ontstaan vanuit de vereniging Nemo en Nemoland Polen. Tijdens de uitvoering van het programma is Nemo dan ook de overkoepelende (netwerk-) organisatie en diegene die de faciliteiten aanbiedt. De Poolse Stichting Nemo is de trekker van het gehele project.

De organisaties voor jeugdzorg, die gebruik gaan maken van het programma en de faciliteiten die Nemoland biedt, regelen alles vanuit de jeugdzorg. Dit houdt in dat er vanuit de organisatie gekeken wordt naar mogelijkheden om de reis te financieren en ter plaatste zijn de begeleiders aansprakelijk voor het gedrag van de jongeren.

11.1.2 Afnemers

Het programma is opgezet voor cliënten van organisaties voor jeugdzorg en voor leden van de vereniging Nemo. Een aantal organisaties voor jeugdzorg, onder andere de Waarden jeugdzorg en Rubicon jeugdzorg Venlo, heeft toegezegd geïnteresseerd te zijn en het programma vrijblijvend te willen ontvangen.

De eerste groep jongeren van jeugdzorg die kennis maakt met het nieuwe programma van Nemoland, is een groep van Cardea jeugdzorg uit Leiden. Zonder tussenkommende problemen zal een groep van zes tot acht jongeren en twee begeleiders omstreeks 18 augustus (week 33 en 34) richting Nemoland vertrekken, om daar voor een periode van acht tot tien dagen te verblijven.

11.1.3 Samenwerking

Naast een samenwerking met Cardea jeugdzorg, werkt Nemo ook al een aantal jaar samen met verschillende Poolse dorpsorganisaties. Al vanaf 2004 werkt Nemo, onder andere door middel van studentenuitwisselingen, samen met het Kolegium Karkonosze, de Hogeschool van Jelenia Góra. Daarnaast werkt Nemo samen met het lokale voortgezet onderwijs in Stara Kamienica en de basisscholen in de dorpen rond Nemoland. Ook onderhoudt Nemo contact met de lokale burgemeester en de eerste hulp post in Stara Kamienica.

Aankomende zomer zal er ook een groep scouts uit België naar Nemoland gaan, om daar vrijwilligerswerk te gaan doen. Nemo wil voor die periode ook een groep Poolse scouts uitnodigen. Ook zal Nemo aankomende zomer samenwerken met de Poolse werkkamporganisatie Jeden Swiat. Zij organiseren een werkkamp met internationale vrijwilligers die onder andere zullen gaan helpen bij de opbouw van het cultureel centrum in Nemoland.

Nemo is momenteel ook op zoek naar geschikte Poolse organisaties voor jeugdzorg, die interesse hebben in het programma en in een samenwerking met Nemo en Cardea.

11.2 Wat

11.2.1 Verhalen en mythen

In het nieuwe programma van Nemo zullen een aantal activiteiten en programma's worden gebundeld tot één programma-aanbod. Dit programma richt zich voor een groot deel op de verhalen, mythen en legenden van de streek, zoals de verhalen van de berggeest van het Reuzengebergte Rübezahl en de heks Aga. Nemo heeft veel van deze verhalen verzameld en wil ze weer tot leven laten komen door middel van dans- en theaterstukken, in workshops en tijdens wandelingen. De verhalen van Rübezahl en Aga zijn een goed voorbeeld van het bijzondere dat Nemoland te bieden heeft. (zie ook bijlage V)

11.2.2 De mogelijkheden binnen Nemoland

De verhalen van de streek en het theater er rondom heen vormen het hoofdproject van Nemo en uiteraard blijft het wandelen een van de voornaamste activiteiten binnen Nemoland. Het programma is echter op allerlei manieren aan te passen aan de wensen van de bezoeker. Zo biedt Nemoland nog vele andere mogelijkheden. Te denken valt aan een breed scala aan sport- en spelmogelijkheden, zoals bergsport, droppings, paardrijdtochten en primitieve spellen, zoals touwtrekken en paalwerpen. Daarnaast zijn er ook verschillende educatieve mogelijkheden, zoals het bezoeken van oude steden, ruïnes en natuurgebieden onder leiding van een locale gids en het is mogelijk workshops te volgen bij kunstenaars uit de streek. Te denken valt aan workshops schilderen of muziek, maar het is ook mogelijk een workshop brood bakken of honing maken te volgen.

Om kennis te maken met de Poolse taal en cultuur biedt Nemoland de mogelijkheid om mee te eten bij Poolse boeren en het is mogelijk om in samenwerking met lokale organisaties en scholen meer te leren over de locale geschiedenis, het landschap en de cultuur.

Nemoland Polen biedt ook verschillende mogelijkheden voor een werkvakantie of een gedeeltelijke werkvakantie, door gasten mee te laten helpen aan de opbouw en het onderhoud van Nemoland. Qua activiteiten valt bijvoorbeeld te denken aan onderhoudswerkzaamheden aan de paden en gebouwen.

Het programma staat open voor eigen initiatieven. Nemoland fungeert als bezoekerscentrum, cultureel centrum, activiteitencentrum, groepsaccommodatie en natuurcamping.

11.3 Waarom

11.3.1 Het doel

Het doel van de vereniging Nemo en Nemoland is om door middel van toerisme bij te dragen aan een duurzame ontwikkeling van de streek, het versterken van de locale economie en gemeenschap, om aan de andere kant een waardevolle reis/ vakantie te verzorgen voor jongeren en leden van de vereniging Nemo.

11.3.2 Waarom een verhalenprogramma?

De gemengde geschiedenis van het gebied heeft veel sporen nagelaten in het landschap, de monumenten en in de verhalen van de bewoners. Het idee achter het verbinden van activiteiten met mythen en legenden uit het Isergebergte en Reuzengebergte is dan ook om op een originele wijze de bijzonder historie van het gebied onder de aandacht te brengen en de

gasten van Nemoland kennis te laten maken met legenden die vertellen over de ontstaansgeschiedenis van het landschap en hoe men vroeger geleefd heeft.

11.3.3 Waarom is Nemoland geschikt voor cliënten van jeugdzorg?

Nemoland is een volledig afgelegen gebied, maar ligt toch op slechts 15 minuten lopen van het dichtstbijzijnde dorp. Er heerst een zekere rust die een gevoel van ontspanning, ruimte en vrijheid met zich meebrengt. Doordat er geen grote stad in de buurt is, is er voor de jongeren weinig verleiding, zoals drugs en geweld. Het gebied van Nemoland is ruig en afwisselend en in combinatie met de rijke historie, valt er in het gebied nog veel te ontdekken en beleven.

11.4 Waar

11.4.1 De locatie

De uitvoering van het programma vindt plaats in het zuidwesten van Polen, in een 32 hectare groot gebied, gelegen in Pools Silezië. Het gebied, gesitueerd aan de voet van het Reuzengebergte en Izergebergte heeft de naam Nemoland. Nemoland is gelegen op zo'n 900 kilometer afstand van Amsterdam en 120 kilometer van Praag, in het plaatsje Miedzylesie (gemeente Stara Kamienica), vlakbij de monumentale stad Jelenia Góra.

Nemoland is bereikbaar met de auto, te rijden via Hannover, Dresden en Görlitz. Daarnaast rijden er vanuit Nederland vier keer per week bussen naar Legnica. Vanuit Legnica is het mogelijk over te stappen op een bus naar Jelenia Góra, waarna een bus genomen kan worden richting Chromiec. Nemoland ligt daarna op loopafstand.

Tot slot is het mogelijk om per dagtrein richting Görlitz te reizen en hier over te stappen op de streekbus richting Stara Kamienica. Per trein richting Nemoland reizen is een van de snelste manieren om in Nemoland te komen. Daarnaast is reizen per de trein de goedkoopste optie en tevens ook de meest avontuurlijke. Mede doordat het noodzakelijk is een aantal overstappen te maken komt het gevoel van afstand duidelijk naar voren.

11.4.2 Het terrein

Nemoland ligt op 550 meter hoogte in een heuvel- en bosrijk landschap, om de Heksenberg heen. Zoals eerder aangegeven ligt het terrein afgeleden, maar toch op maar vijftien minuten loopafstand van het dichtstbijzijnde dorp. Het ruige terrein van Nemoland bestaat uit veel akkers, een aantal grote grasweiden, beken, verruigde percelen, een oud bos en is omgeven door ruige bergketens. Er zijn velen wandelpaden en de houtwallen en stenen muren zijn oude sporen van een waardevol historisch en natuurrijk cultuurlandschap. De afwisseling in het terrein staat garant voor vele mogelijkheden op het gebied van activiteiten.

11.4.3 Accommodaties en voorzieningen

Op het gebied van accommodaties beschikt Nemoland over voldoende aantal mogelijkheden. Zo is er een guesthouse beschikbaar, waar gasten kunnen overnachten. In dit guesthouse kunnen gasten kiezen voor aparte kamers of een slaapzaal voor groepen.

Daarnaast heeft Nemoland een eigen kampeerterrein, met caravans en houten huisjes, waar gasten in de zomer gebruik van mogen maken. Het terrein biedt ook de mogelijkheid voor eigen accommodatie, zoals tenten en campers.

De voorzieningen zijn eenvoudig, maar proper. Er zijn warme douches, wastafels en zogenaamde 'droge toiletten'. Het is mogelijk om zelf te koken; er is een keuken met alle noodzakelijke voorzieningen aanwezig, maar het is ook mogelijk om te eten bij Poolse boeren of kunstenaars.

In Stara Kamienica is een eerste hulppost aanwezig, op zo'n vier kilometer van Nemoland. Er is een dokter aanwezig die de gasten van Nemoland behandelt. Bij ernstige ongelukken of situaties worden de gasten naar het ziekenhuis gebracht. Deze bevindt zich ongeveer twintig kilometer verderop, in Jelenia Góra. Er is een goedwerkend ambulancesysteem aanwezig vanuit dit ziekenhuis. Een apotheek is dichtbij te vinden.

In Jelenia Góra zijn ook andere specialisten, zoals tandartsen, aanwezig en tevens bevindt zich hier een van de populairste spa's in Polen, namelijk het Cieplice Spa Resort.

In Stara Kamienica is geen politie, maar er is wel een politiepost aanwezig in Jelenia Góra.

11.4.4 Cardea

Qua accommodatie gaat Cardea gebruik maken van het terrein van boer Jozef, gelegen op zo'n 15 minuten afstand van Nemoland. Er zal gebruik gemaakt worden van (eigen) tenten en er wordt door de jongeren zelf gezorgd voor de noodzakelijke voorzieningen (toilet, veilige plaats om te koken etc.). Er zal zelf worden gekookt en etenswaren zullen worden gekocht bij de plaatselijke winkeltjes. Wanneer Cardea gebruik wil maken van de mogelijkheid om traditioneel Pools te eten bij een lokale boer, dan zal dit ook te regelen zijn met boer Jozef.

11.5 Wanneer

11.5.1 Programma zomer '07

Het programma voor aankomende zomer staat grotendeels al vast bij de vereniging Nemo. Zo zal er eind juni, in week 26, een uitwisseling plaatsvinden tussen de Poolse Hogeschool Karkonosze en Nederlandse hogescholen. De voorbereidingen hiervoor zijn nog in volle gang. Tijdens deze uitwisseling zullen educatieve programma's gevolgd worden, in de vorm van het verhalenprogramma.

Begin juli, in week 27, zal een groep Belgische scouts vrijwilligerswerk komen doen in Nemoland. Nemo wil tijdens deze week ook Poolse scouts uitnodigen.

Halverwege de maand juli staat er een verhalen- muziektheater gepland. Tijdens dit festijn zal er een Hollandse dag worden georganiseerd, met optredens van een koor uit Nederland.

De laatste twee weken van juli zal er door de Poolse organisatie Jeden Swiat een werkkamp worden georganiseerd in Nemoland, met internationale vrijwilligers. Deze vrijwilligers zullen zich onder andere inzetten voor de opbouw van het cultureel centrum in Nemoland en voor projecten van dorpsorganisaties.

In de eerste twee weken van augustus staan de Nemo wandelweken gepland en de laatste twee weken zijn ingedeeld voor familiekampen, met een breed scala aan activiteiten voor kinderen, zoals survivaalkampen en speurtochten.

11.5.2 Pilot

Deze zomer zal het nieuwe programma uitgevoerd worden, als een pilot. Naar aanleiding van de resultaten van deze pilot, zal worden geanalyseerd of het programma in de nieuwe vorm een succes is en zullen eventueel noodzakelijke aanpassingen aan het programma worden gedaan. Er zal ook worden geanalyseerd of het programma ook toegankelijk is voor andere doelgroepen. Te denken valt aan verstandelijk gehandicapten of mensen met een psychiatrische problematiek. Uiteindelijk zal in 2008 de grote manifestatie plaats vinden. Dat wil zeggen: dan zal het programma grootser worden opgezet en indien mogelijk ook met meerdere, verschillende doelgroepen.

11.5.3 Cardea

Ondanks dat Cardea geen gebruik zal maken van de accommodatiemogelijkheden van Nemoland, zal de organisatie wel hun activiteiten plaats laten vinden op het terrein van Nemoland. In het draaiboek zullen onder andere een aantal stevige dagwandelingen worden opgenomen, een aantal grensverleggende activiteiten, zoals bergbeklimmen en abseilen en er zal ruimte zijn voor creatieve activiteiten. Het verhalenthema dient tijdens deze reis niet als een van de belangrijkste onderwerpen, omdat het veel waardevoller is om alles vanuit de belevingswereld van de jongeren zelf te laten gebeuren.

Samenwerking met Poolse organisaties, bij voorkeur Poolse organisaties voor jeugdzorg en -kunstenaars, is een belangrijk aspect tijdens de reis. Nemo beschikt over genoeg juiste contacten en zoals eerder vermeld is Nemo op zoek naar Poolse (jeugdzorg-)organisaties die interesse hebben om samen te werken met Cardea.

Naast dat er op therapeutisch gebied iets bereikt wordt met de jongeren, is het streven ook om uiteindelijk iets 'blijvends' achter te laten in Nemoland, zoals een kunstwerk dat symbool staat voor samenwerking, maar ook in de vorm van restauratiewerkzaamheden.

11.5.4 Afspraken

Omdat de jongeren van Cardea en hun begeleiders geen gebruik maken van de accommodatiemogelijkheden die Nemoland biedt, is de insteek van Nemo erg laag en feitelijk heeft Nemo hierdoor ook weinig profijt van de aanwezigheid van Cardea in Nemoland.

Belangrijk is dat beide partijen uiteindelijk iets overhouden aan de reis van Cardea naar Nemoland en daarom is een voorwaarde vanuit Nemo dat Cardea Nemoland en het programma-aanbod onder de aandacht brengt. Dat houdt in dat Cardea zorgt voor promotie, waardoor de mogelijkheden binnen Nemoland meer bekendheid krijgen en uiteindelijk meer organisaties geïnteresseerd raken in het aanbod van Nemoland, zodat het op de lange termijn iets oplevert voor Nemo. Zo zou er bijvoorbeeld een verslag gepubliceerd kunnen worden in een overkoepelend tijdschrift voor jeugdhulpverleningsorganisaties, waarin verteld wordt over Nemoland, waarom het gunstig is geweest voor de jongeren, wat het heeft opgeleverd etc.

Ook voor Cardea is deze promotie gunstig, mede omdat op deze manier de positieve kant van jeugdzorg wordt belicht.

Daarnaast is het belangrijk dat er goede afspraken gemaakt worden over wie voor wat aansprakelijk is, en dat dit ook duidelijk op papier komt.

Tot slot is ook van belang dat de lokale winkeliers worden ingelicht over de komst van de jongeren, in verband met de verkoop van alcoholische producten.

11.6 Hoeveel

P.M.

12. SWOT-analyse

In deze analyse zullen de 'strengths', 'weaknesses', 'opportunities' and 'threats', oftewel de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen, van zowel Nemoland als het programma-aanbod voor komende zomer, worden weergegeven.

12.1 Sterkten

- De goede bereikbaarheid en strategische ligging van het gebied: Nemoland is zowel over de snelweg als per spoor goed bereikbaar.
- Door de vele aanwezige natuurparken heeft het gebied een grote landschappelijke waarde en door verruiging is een biodiversiteit ontstaan, die uniek is in Europa.
- De condities in het gebied zijn uitstekend voor gezondheidstoerisme en zorgtoerisme, door de afgelegen ligging van het gebied en de rust die er heerst binnen Nemoland.
- Voor cliënten van jeugdzorg ('probleemjongeren') is Nemoland een geschikt gebied, omdat er geen grote stad dicht in de buurt is en er dus weinig verleidingen zijn in de vorm van drugs of geweld. Daarnaast is het er rustig en het feit het gebied relatief afgelegen ligt, zal de kans op weglopen verkleinen. Bij een eventuele poging om weg te lopen zal de jongere ook niet ver kunnen komen, omdat hij/zij de Poolse taal niet beheerst en vrijwel niemand van de bewoners van de omliggende dorpen Engels spreekt.
- De boeiende geschiedenis van het gebied, de wijze waarop deze zich uit in het landschap en de vele monumenten die getuigen van een levendige historie, zoals de kasteelruïnes, de molens en oude bruggen en de middeleeuwse 'muur van Kopaniec'.
- Het gebied heeft ook een grote economische potentie, onder andere voor streekproducten van goede kwaliteit en ecologische land- en tuinbouw, door de goede landbouwgrond, het gezonde milieu en het niet gebruiken van mest.
- Er is veel te ontdekken en beleven in Nemoland. Daarnaast biedt Nemoland een groot aantal mogelijkheden voor diverse activiteiten, variërend van educatief tot sportief, en de mogelijkheid bij te dragen aan de opbouw van Nemoland. (8t/m12, 13)

12.2 Zwakten

- Het idee om op deze manier reizen en jeugdtherapie met elkaar te verbinden is nog een relatief onbekend concept en er zijn nog weinig organisaties voor jeugdzorg in Nederland die reizen op deze manier in hun therapeutisch programma hebben staan.
- Er is tot op heden nog weinig animo en belangstelling vanuit de jeugdzorg voor het concept .
- De sanitaire voorzieningen binnen Nemoland zijn momenteel nog minimaal en dit kan een probleem vormen bij grotere groepen met gasten.

- Het is afwachten hoe de ‘gewone’ bezoekers van Nemoland reageren op (en omgaan met) de komst van probleemjongeren.
- Nemoland ligt in een heuvelachtige overgangszone aan de rand van een aantal natuurgebieden. Omdat het gebied vrij geïsoleerd ligt, zijn de meeste landbouwgronden braak komen te liggen door de loop der jaren heen en zijn veel bedrijven gestopt. (15)

12.3 Kansen

- De centrale ligging van Nemoland; in Midden-Europa, tussen grote steden als Wroclaw, Dresden en Praag.
- De grote toeristische potentie van het gebied. Zo ligt Nemoland dichtbij de monumentale stad Jelenia Góra en een aantal toeristische trekpleisters, zoals het bekende wintersportcentrum Szklarska Poręba en een aantal internationaal bekende kuuroorden. (3, 10, 13)
- Agrotourisme en ecotourisme zijn steeds belangrijker wordende begrippen binnen de toerisme sector.
- Ook komt er steeds meer aandacht voor activiteiten in de natuur en niet alleen voor sportactiviteiten. Zo is in mei van dit jaar, uit een onderzoek van de universiteit van Essex, gebleken dat alleen al een ‘simpele’ wandeling in de natuur kan helpen bij het bestrijden van een depressie en het herstellen van het zelfvertrouwen van mensen die kampen met depressies of andere negatieve gevoelens. Bij 71% van de natuurwandelaars namen de depressieve gevoelens af met wel 90% en steeg het gevoel van eigenwaarde. Ecotherapie, de term hiervoor bedacht, bleek ook gunstig te zijn voor mensen met andere mentale problemen. (34)
- Goede promotie is belangrijk voor het aantrekken van andere organisaties. Het is daarom belangrijk dat Cardea zich aan hun afspraken houdt en, wanneer het concept goed uitpakt, zorgt voor goede promotie voor Nemoland, zodat meer organisaties geïnteresseerd raken en het programma-aanbod kan worden uitgebreid.

12.4 Bedreigingen

- Een van de grootste bedreigingen voor Nemoland zijn de plannen van de Poolse firma Pol Skal voor grootschalige open mijnbouw van graniet en veldspaat, midden in de gemeente Stara Kamienica. Het doorgaan van dit mijnbouwproject zou rampzalig zijn voor de ontwikkelingen van de streek; het zou de vernietiging betekenen van een waardevol, natuurrijk cultuurlandschap en daarnaast zou het onherstelbare schade aanrichten aan de drie omliggende dorpen. De schadelijke invloed (stof, explosies, verstoring van het drinkwatersysteem etc.) kan een straal van 10 tot wel 20 kilometer beslaan.
Het afgelopen jaar heeft de firma Pol Skal, na vele protesten van onder andere dorpsbewoners, milieuorganisaties en Nemo, de vergunningaanvraag bij de provincie ingetrokken. Goed nieuws voor Nemoland en de dorpsbewoners, maar het blijft afwachten of Pol Skal het in de toekomst niet nog een keer zal proberen. (13)

- Polen is nog relatief onbekend als zijnde aantrekkelijk vakantie gebied en het land heeft een nogal duister en ‘mistig’ imago. Dit imago kan een probleem zijn bij het aantrekken van andere organisaties.
- De bijzondere cultuurhistorie en de ecologische waarde van de streek, die vooral voor het toerisme erg belangrijk is, krijgt niet genoeg erkenning en raakt langzaam in verval. Door de toenemende invloed van het westen wordt de oriëntatie op het buitenland zo sterk, dat de culturele eigenheid van de streek verdwijnt. (14,15)

13. Discussie & conclusies

In deze discussie en conclusies zullen de resultaten van het onderzoek worden geanalyseerd en van commentaar voorzien worden. Vragen die aan de orde komen zijn onder andere: wat zijn de beperkingen van de gevolgde onderzoeksmethode, hoe staan de uitkomsten in relatie tot wat reeds bekend is, hoe had het onderzoek anders uitgevoerd kunnen worden en wat zijn de suggesties voor een vervolg onderzoek? Daarnaast zullen er uit de resultaten van het onderzoek een aantal conclusies getrokken worden.

Dit onderzoek is uitgevoerd aan de hand van bestaande gegevens; literatuuronderzoek en interviews. Gedurende dit onderzoek heb ik vrij weinig te maken gehad met cijfers of tabellen. Het onderzoek had eventueel ook uitgevoerd kunnen worden door middel van meer persoonlijke interviews en minder aan de hand van informatie gevonden via het internet.

Het programma zoals uitgevoerd gaat worden in Nemoland betreft eigenlijk een vrij nieuw concept, een nieuwe manier van werken met probleemjongeren en daarom is er nog weinig bekend over resultaten uit vergelijkbare onderzoeken of pilots. Dit is niet persé een beperking geweest tijdens het onderzoek, maar meer een uitdaging. Het is spannend om af te wachten hoe het zal gaan lopen, omdat de echte resultaten van het programma pas na de zomervakantie duidelijk zijn en geëvalueerd zullen kunnen worden.

Een beperking was wel dat er op het gebied van financiën nog niets uitgewerkt kon worden, omdat men bij Cardea jeugdzorg nog op zoek was naar geschikte financieringsmogelijkheden.

Het programma-aanbod is geen specifiek programma geworden met daarin een dagindeling en complete lijst van activiteiten, maar meer overzicht van het aanbod van Nemoland tegenover de wensen en eisen vanuit de jeugdzorg en informatie die van belang is voor de jeugdzorg-organisaties, zoals bijvoorbeeld hoe het in en rondom Nemoland is geregeld met de EHBO, politie etc.

Het 'echte' onderzoek zal pas van start kunnen gaan wanneer de pilot is uitgevoerd. Pas na de zomer zal blijken of het programma een succes is (of kan gaan worden) binnen de jeugdzorg of dat nog vele aanpassingen noodzakelijk zijn om het een succes te laten worden.

Na de zomer zal ook meer blijken waar wel of geen behoefte aan is bij de jongeren en aan de hand van deze informatie kan het programma-aanbod worden aangepast en specifieker worden opgezet qua activiteiten.

Aangezien de vereniging Nemo ook het voornemen heeft hun aanbod uit te breiden door het geschikt te maken voor een bredere doelgroep (verstandelijk gehandicapten, volwassenen met psychologische problemen, ex-verslaafden etc. – zie hoofdstuk 7 van dit rapport), zou er bij een vervolgonderzoek uitgezocht moeten worden wat de wensen en eisen van deze doelgroepen zijn en waar behoefte aan is vanuit deze groepen uit de zorgsector, om vervolgens de activiteiten hierop af te stemmen. Ook zal er specifiek gezocht moeten worden om het programma op een goede manier te promoten bij de juiste instanties.

Als pilot is de doelgroep 'cliënten van jeugdzorg' gekozen, omdat dit de meest kansrijke doelgroep is voor Nemoland. Deze doelgroep komt in aanmerking voor veel verschillende activiteiten en Nemoland beschikt over een aantal mogelijkheden en factoren die goed aansluiten bij de wensen en eisen die vanuit de jeugdzorg gesteld worden aan een locatie.

Het was een goede beslissing om de pilot kleinschalig te houden en ons eerst te richten op één bepaalde doelgroep, omdat er uit de pilot waarschijnlijk wel bepaalde verbeterpunten naar voren zullen komen, die eerst aangepast zullen moeten worden voordat het programma grootschalig kan worden opgezet.

Het is binnen een programma-aanbod belangrijk dat er goed gelet wordt op veiligheid, zowel de veiligheid van de jongeren als die van de mensen tegelijkertijd op en rondom het Nemoterrein aanwezig. Wat betreft het programma is het van belang dat het (grensverleggende) activiteiten bevat waarbij de jongeren hun eigen 'ik' naar voren kunnen laten komen, het is belangrijk dat ze leren van de ervaringen die ze op doen en dat deze ook meegenomen kunnen worden in het dagelijks leven. Het leren van mensen uit andere culturen is hierbij een belangrijk aspect.

Tot slot is het belangrijk dat beide partijen, zowel Cardea jeugdzorg als de vereniging Nemo, iets overhouden aan de reis van Cardea naar Nemoland en dit is te bereiken door een goede promotie vanuit Cardea, over de reis en hetgeen met de jongeren is bereikt tijdens deze reis. Op deze manier zullen de mogelijkheden binnen Nemoland meer bekendheid krijgen en zullen meer organisaties geïnteresseerd raken in het aanbod van Nemoland, zodat het op de lange termijn iets oplevert voor Nemo.

14. Aanbevelingen

Dit deel van het rapport bevat aanbevelingen die naar voren zijn gekomen naar aanleiding van de SWOT-analyse en een aantal knelpunten uit het onderzoek.

De aanbevelingen zullen puntsgewijs genoemd worden.

- Het is belangrijk dat de leden van de vereniging Nemo geïnformeerd worden over de komst van (probleem-)jongeren naar Nemoland. Dit kan door een stukje in het Nemo-magazine, in de nieuwsbrief of door een stukje hierover op de website van de vereniging te plaatsen. Er zullen misschien leden zijn die het niet zo op prijs stellen tegelijkertijd met een groep jongeren op het Nemoterrein aanwezig te zijn, aangezien je in dit geval toch te maken hebt met jongeren met een ‘bepaald probleem’. Om problemen te voorkomen is het verstandig om de leden vooraf op een informatieve en heldere manier het ‘hoe, wat en waarom’ duidelijk te maken.
- Ook de bewoners van Stara Kamienica *die veel met de gasten van Nemoland te maken hebben* zullen op de hoogte gesteld moeten worden van de komst van de jongeren en zeker met lokale winkeliers zullen goede afspraken gemaakt moeten worden wat betreft de verkoop van alcohol etc.
- Het aantrekken van (jongeren van) Poolse organisaties voor jeugdzorg zal een positief effect hebben op de Nederlandse jongeren en het resultaat van de reis naar Nemoland, op therapeutisch gebied. Met het oog op promotie in Polen zelf, zal het ook voor Nemo gunstig zijn om het programma ook aan Poolse organisaties voor jeugdzorg aan te bieden.
- Goede promotie van het programma-aanbod en de mogelijkheden die Nemoland biedt is erg belangrijk voor de vereniging Nemo. Aangezien de vereniging op financieel gebied weinig over zal houden aan de reis van Cardea naar Nemoland, is het een voorwaarde dat Cardea zorgt voor goede promotie van Nemoland en haar mogelijkheden voor probleemjongeren. Dit is mondeling al geregeld, maar het is verstandig om dit ook in een contract vast te leggen. (zie ook 11.5.4)
- Misschien is het mogelijk om meer in te haken op de nieuwe term ‘ecotherapie’ en de onderzoeken die recentelijk zijn uitgevoerd door de universiteit van Essex. Als deze term meer bekendheid krijgt, zullen meer en diverse organisaties geïnteresseerd raken in deze vorm van therapie. Het zou gunstig zijn voor Nemo op daar dan op in te spelen.
- Om problemen te voorkomen is het belangrijk dat er ook goed vastgelegd wordt wie waarvoor verantwoordelijk is. Dus in geval van overlast met andere gasten van Nemoland, bij problemen met lokale bewoners, wanneer er dingen kapot of ontvreemd zijn etc. (zie ook 11.5.4)
- In een vervolgonderzoek, met andere doelgroepen, zou er weer uitgezocht moeten worden wat de specifieke wensen en eisen van deze doelgroepen zijn. Iedere doelgroep heeft zijn eigen wensen en eisen en details waarop gelet zal moeten worden. Om een helder beeld te creëren van de wensen en eisen is het verstandiger om meer directe interviews te houden

met deskundigen; mensen die jarenlange ervaring hebben met het vakgebied, dan alleen maar gebruik te maken van boeken en vakliteratuur. (zie ook hoofdstuk 13, discussie en conclusies)

- Bij het aantrekken van andere doelgroepen is het wel verstandig goed te realiseren hoe ver je wilt gaan en stil te staan bij de mogelijke problemen. Zitten lokale bewoners wel te wachten op een groep ex-gedetineerden, als er problemen ontstaan, in hoeverre kan dit schadelijk zijn voor Nemoland, etc. Alle risico's moeten vooraf grondig geanalyseerd worden wanneer het programma grootser opgezet gaat worden.

Referenties

Boeken

1. Grit, R., 2000. Projectmanagement, derde druk, Wolters-Noordhoff, Groningen.
2. K. Bakker e.a., 1999. Kwetsbaar en competent: sociale participatie van kwetsbare jeugd, Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW), Utrecht.
3. T. Czerniewicz-Umer e.a., 2004. Polen, tweede druk vertaald, van Reemst uitgeverij, Houten. (Capitool reisgidsen)
4. Westerveld, H.J., 1998. De hulpverlening rond het kind met sociaal-emotionele problemen, Elsevier/ de Tijdstroom, Maarssen.

Readers en rapporten

5. Anonymous, 2002. Projectmatig werken studentenhandleiding, tweede druk, HD0075, Delft.
6. Anonymous, 2003. Enquêteeren en interviewen: een handleiding voor de training in enquêteeren en interviewen in drie snelheden, Syllabus BV, Delft.
7. Lommen, E., 2004. Troubled youth in Nemoland, no trouble at all!?: A research on the needs and wants of experiential learning programs abroad, offered by umbrella institutions for youth welfare, NHTV University of Professional Education, Breda.

Tijdschriften en magazines

8. Nemo, 2002. De vrije wandelaar: editie Polen, nummer 32, vereniging Nemo, Amsterdam.
9. Nemo, 2005. De vrije wandelaar, nummer 38, vereniging Nemo, Amsterdam.
10. Nemo, 2005. De vrije wandelaar: Polen-bijlage, nummer 38, vereniging Nemo, Amsterdam.
11. Nemo, 2006. De vrije wandelaar, nummer 39, vereniging Nemo, Amsterdam.
12. Nemo, 2006. De vrije wandelaar, nummer 40, vereniging Nemo, Amsterdam.

Internet

13. <http://www.nemoland.org>
14. <http://www.struinen.nl>
15. <http://www.pz.nl/nemo>
16. <http://www.zwo.nhl.nl/hbov/mod/2310/g&mtext4.htm>
17. <http://www.hersenstichting.nl/hsn.cgi?teksten1&tekstenid=181&catid1=&naam=Zuurstof%20gebrek%20bij%20geboorte;%20asfyxie>
18. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Autismespectrum>
19. http://nl.wikipedia.org/wiki/Lichamelijke_handicap
20. <http://www.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/Reizen/gehandicapten.html>
21. <http://www.mezzo.nl/Mantelzorg/public/generic/mantelzorg/tabs/vrijetijd.aspx?id=71%09%09%09%09%09&teaser=true>
22. <http://www.spreekuurthuis.nl/themapag.html?thema=Manisch-depressieve+stoornis&hfdstk=7>
23. <http://www.spreekuurthuis.nl/themapag.html?hfdstk=4&thema=Depressie>
24. http://www.hit-eindhoven.nl/index.php?id=706&gids_prod_id=4682&gids_from1=0

25. <http://www.rtl.nl/reality/vanettertotengel/home/index.xml>
26. <http://www.rentray.nl/>
27. <http://www.vilt.be/gevilt/detail.phtml?id=306>
28. <http://www.vriendenvanhetplatteland.nl/nieuws.asp?ID=1422>
29. http://www.syscope.nl/upload/project_alinea_394.pdf
30. http://www.desleutel.be/ezine/doc/06_04-zorgboerderij.pdf
31. <http://www.kennisring.nl/smartsite.dws?id=56005>
32. <http://www.sn.nl/sn/home/over-schouten-en-nelissen/nieuws-en-persberichten/publicaties/reintegratie--bij-uitval-door-psychische-klachten-is-een-kunst-apart/>
33. <http://www.flowoutdoor.nl>
34. http://www.burnin.nl/?id=div_nvd&fp_id=3018
35. http://www.pl-info.net/polen/provincies/dolnoslaskie/jelenia_gora.html
36. <http://www.bureaujeugdzorg.info/>
37. <http://www.vsonet.nl/download.php?id=3012>

Bijlagen

Bijlage I	Programma Nemoland Polen – Cardea Jeugdzorg.	i
Bijlage II	Programma Nemoland Polen – Versie voor overige, geïnteresseerde, Nederlandse organisaties voor jeugdzorg.	viii
Bijlage III	Programma Nemoland Polen – Vertaalde versie.	xiv
Bijlage IV	Interviewvragen Cardea.	xx
Bijlage V	Mythen en legenden.	xxii